

Egy konok derűlátó a salgótarjáni liberális klubban

„Lehetetlen, hogy ne fogjon el bennünket az aggodalom...”

Eörsi István irodalomról és politikáról

Eörsi István íróval, költővel, műfordítóval „a derűlátás esélyeiről” váltak szót.

— A Szép versek 90 közli Eörsi István 1989. október 17-én, a pályatárs és jó barát, Danilo Kis halálára írt Danilo című versét, ami ezekkel a szavakkal kezdődik: „az irodalom le van szarva, a politika még magasabbról”. Ehhez képest nemigen hiszem, hogy a jelen korszak hiteles kelet-közép-európai irodalom- és politika története megírható lenne nélküle, hiszen — legalábbis 1956 óta — mindkettőben nyakig ül, még ha éppen magyar börtönben, Nyugat-Berlinben, vagy történetesen szabadon — és szabad foglalkozású íróként — Budapesten tartózkodik is. Éles hangú, ám rendszerint roppant pontosan fogalmazott publicisztikai, versei időről-időre rendre kisebb-nagyobb vihart kavarnak, és ezen a honi politikai hatalmváltás sem változtatott. Ezeket kívül mit ír most?

— Börtönnaplóm nemsokára megjelenik Berlinben, javítgatom a német szöveget. Leginkább azonban Időm Gombrowiczsal című formátlan esszékönyvem írnám, azzal a módszerrel, hogy olvasom Gombrowicz Naplóját, s közben sorra veszem, ami bennem történik. Darabot írok a Tiszta múlt Kft. címmel azokról, akik a konjunktúrát kihasználva ismét villámgyorsan újra akarják teremteni a múltjukat, s ez bizony üdítően szórakoztató fordulatokat eredményez. Először írtam Angyal István saját kezű vallomásához, ami nemsokára megjelenik, és javíthatja a történelmi tudat mostani kibicsaklását, amikor a forradalmat olyan erők akarják kisajátítani, akiknek ehhez semmi közük sincs. A kivégzett Angyal István jó barátom volt, kommunár típus, romantikus hős, aki 56 után nem vállalta a kompromisszumot a hatalommal, inkább meghalt. Szerintem úgy van aktualitása, mint Petőfinek. Ha nem volna ilyen hiteles forradalmárok az ország arcképcsarnokában, akkor még gátlástalanabb lenne az éppen uralgó hatalom. De példaként is időszerűek lehetnek, a többi között emlékeztetve arra, hogy mindig a kisebbségek indítanak el valamit, azok a típusok, akiknek nincs kedvük kompromisszumban élni. Hatása persze nem közvetlen, de jelentős lehet, hogy 56-ot valódi fényében lássuk. Verseket is írok, ugyanis — ellentétben például a drámával — a lírához nem kell távlat, hanem történelmi pillanat kell. Ilyen pillanatok pedig mostanában bőven adódnak. Egyébként korántsem csupán aktuális politikai félelmeim vannak, a világ sorsáért való félelmem is nagy. Profétatanfolyamot nem végeztem, de világos számomra, hogy időzített bombák fölött csücsül a világ. Egyetlen ma létező társadalmi rendszer sem garantálja az emberiség pusztá fennmaradását sem. Az sem, ami felé állítólag igyekszünk, bár kétségkívül jobb a működőképtelennek bizonyult tervutasításos rendszernél. De amint arra már Orwell is utalt, nemcsak a kommunista államok, hanem az ipari társadalmak is fölülről szervezettek. Azt sem tudom, hogy ezek a fejlett demokráciák fennmaradnának-e a harmadik világ kizsákmányolása nélkül? Ezért nem mondhatunk le arról, hogy küzdjünk a demokrácia másfajta értelmezéséért, a gondolkodás megváltoztatásáért, az öngazgatási rendszerű társadalmi formációkért, ahol a többség valóban meg tudja akadályozni egy törpe kisebbség, az államhatalommal összenőtt ipari lobby életveszélyes törekvéseit. Ellenkező esetben elkerülhetetlen az egész emberiségre végzetes ökológiai katasztrófa és a harmadik világ éhséglázadása.

— Mindezzel tökéletesen egyetértek. Viszont bármennyire cinikusan is hangozhat ezek után a kérdés, föl kell tenni. Nevezetesen azt, indokolatlan-e tehát azoknak a sóhaja, akik azt mondják, bárcsak itt — ezeknél a gondoknál — tartana Magyarország. Tényleg, hol tart?

— Ha az ország jelenlegi állapotát figyelemmel kísérjük, és bizonyos demokratikus ösztönök mocorognak bennünk, lehetetlen, hogy ne fog-

jon el bennünket az aggodalom. Az önkormányzati, a kárpótlásnak nevezett reprivatizációs ízü törvény, legutóbb az egyházi reprivatizációs javaslatok napirendre tűzése, a világkiállítás kormányzati erőltetése egyet jelez. Nevezetesen azt, hogy a kormányzó koalíció vezetőereje, és az a csoport, amely Antall József körül gyülekezik minden irányban folyamatosan engedelményekre kényszerül egy biztos parlamenti többség megőrzése érdekében. Először a kisgazdáknak engedett a kárpótlási törvény elfogadtatásával. Most pedig szemmel láthatóan a kereszténydemokratáknak enged, amikor ilyen tempóban keresztül akarja hajtani, s nyilván még a pápa látogatása előtt be akarja fejezni az egyházi kártalanítási törvényt. E törekvések közös jellemvonása, hogy a múltba mutatnak. Egyébként, a Horthy-korszakra utaló szellemjárás már korábban is föltűnt a magyar parlamentben, elegendő, ha csak Kéri Kálmán fölszólalására utalok. Akkor egy verset is írtam erről, ami meg is jelent a Népszabadságban. Kéri, ugye, azt mondta, hogy a szabadságért harcoltunk a Szovjetunió ellen. Elképzeltém, hogy Horthy belovagol fehér lován a parlamentbe. A ló már rettenetesen öreg, vénebb, mint hetven évvel ezelőtt, szétesik, szétgurulnak a csigolyái. Négy farkcsigolyája a kormányfő torkán fönnekad, se lenyelni, se kiköpni nem tudja őket. Ez volt akkor a politikai impresszióm. Vagyis az, hogy enyhén szólva furcsa demagógia fogságába került a kormány. Ezt a tébolyt ugyanis egész Európában nem lehetett kimondani, egyetlen parlamentben sem. Hiszen Európa és az egész nyugati világ rendje arra épül föl, hogy Hitleréket megverték, igazságos háborúban. Ezt kétségbe vonni annyit jelentett az én számomra, hogy a kormányzó koalíció, amikor arról beszél, Európához akar felzárkózni, akkor nem a mai Európára gondol, hanem a két világháború közöttire. Abban sem a nyugati hatalmakra, hanem olyasfajta jelenségekre, mint Pilsudski vagy Horthy országa, vagyis a polgári fejlődés elmaradt nemzetállamok történelmi okból esetleg érthető, de el nem fogadható revansizmusához és nemzeti bezárkózásához, nemzeti gőzéhez akar csatlakozni. Ha megnézem ezt a már elfogadott kárpótlási törvényt, egyéb problémái mellett azért háborongatok, mert kodifikálódik az, hogy ebben az országban, ahol az elmúlt csaknem fél évszázad alatt jóformán mindenki vesztett, a legfőbb vesztesek azok, akik megfogható veszteségeket szenvedtek a földtulajdonban. Akiket megöltek, internáltak, börtönbe esuktak, kiüldöztek az országból, akiknek hivatását nem engedték gyakorolni, azok mind nem számíthatnak. Csak a föld számít, a kézzel fogható tulajdon, minden emberi érték nélkül. Ez az egyik része a dolognak. A másik viszont még aktuálisabb, ez pedig az abszolút múltba néző szemlélet. Tehát az, hogy restauráljuk azt, ami volt. Nyilvánvaló, hogy ez logikusan csak úgy képzelhető el, hogyha közvetlenül azt a folytonosságot állítjuk vissza, ami Horthy lemondásával szakadt meg. De Európa nem ott áll, így nem is lehet hozzá fölcsatlakozni. Nem beszélek most a gazdasági következményekről. Arról például, hogy nem azok a rétegek kapják vissza a földet, akik valaha gazdálkodtak, és nem azok, akiknek most kéne gazdálkodniuk. Ez a szemlélet még riasztóbban mutatkozik meg az újabb, egyházi reprivatizációs törvényjavaslatban. Ez abból indul ki, hogy az ország 1945 óta semmit sem változott. Márpedig az a múlt, amiről szó van, végülis egy feudális alapzatú egyház és egy feudálkapitalista állam valamiféle furcsa szövetségéből állt, ami már akkor is egyedülvaló volt Európában. Fölhívom a figyelmet Nyíri Tamás profeszornak a 168 órában megjelent cikkére, amelyben azt mondja Mindszentyről, hogy feudális úr volt, aki a király távollétében az ország első méltóságának tartotta magát. Egy ilyen országba való visszamenetel, szerencsére, nem valószínű meg, de maga a tendencia életveszélyes és rendkívül sok veszteségre fog kerülni ennek az országnak a jövőben. Ugyanezt az irányulást lehet megtalálni az önkormányzati törvényben is, ahol az önkormányzatokat megkárosítja a mindenható, a centralizált állam akar egyre nagyobb szerepet kapni.

— Hogyan értékeli ezt a tendenciát a liberális filozófia szempontjából?

— Rögtön azt kell mondanom, hogy a liberalizmus az én fölfogásom szerint, kettős talapzaton áll. Van egy politikai és van egy gazdasági liberalizmus. A politikai liberalizmusnak az része, ami manapság száz százalékgig fölvállalható és aktuális, és éppen ezekkel a múltba mutató tendenciákkal szemben igen fontos, mert az emberi jogok teljességének az alapján áll. Ha pedig ezek szempontjából vizsgáljuk a múltba néző tendenciákat, lehetetlen nem észrevenni, hogy az emberi jogokat előbb-utóbb új támadások érik, amelyek ellen nehéz lesz védekezni, ha nem ideje-korán vesszük észre őket. Ennek már most megvannak a jelei a kulturális életben, a sajtó elleni támadásokban, a lelkiismereti szabadságra való, egyelőre többnyire indirekt, ámde erőltetett társadalmi nyomásgyakorlásban, sőt, például a korántsem pártsemleges vagyongyűnökségen keresztül a gazdaságban is. Ezek a jelek az etatizmusra való törekvésről vallanak, tehát arról, hogy az állammal összenőtt uralkodó párt mindenütt rá kívánja tenni a kezét a parancsnoki posztokra. Nem engedi, hogy a különböző szférák a maguk belső logikáját követve fejlődjenek. Ezek ellen tehát hatékony eszköz lehet a politikai liberalizmus. Kétségeim a gazdasági liberalizmusból fakadnak, annak ellenére, hogy „tisztán” liberális gazdaságpolitika már sehol a világon nem létezik, csak elméletben. A monopolizálás, a lobbizás föltartóztatatlant, a nagyipar vezető körei mindenütt összenőttek az állammal. Viszont az az érzésem, s ezzel nagyon sokan vitakoznak, hogy a jelenlegi uralkodó rendszerek közül egyik sem garantálja az emberiség fennmaradását, miként erről már volt szó. Ez persze nem aktuálpolitikai szempontból érdekes, mert a hazai liberalizmusnak szerencsére, olyan múltba mutató ellenfelei vannak, hogy velük bármilyen demokratikus álláspontról jó lélekkel föl lehet venni a harcot. Inkább az a gond, hogy adott esetben milyen gazdaságpolitikát képviseljünk az etatistával szemben. Nem vagyok a harmadik út híve. Tudom, hogy egypártrendszer és többpártrendszer, tervgazdaság és piacgazdaság között nincs átmenet. Ezen kívül nagyon nagy mértékben rossz a véleményem minden nemzeti útról, mert — Németh László harmincas évekbéli kert-Magyarországa ide vagy oda — ez teljes mértékben illuzórikus. Viszont a francia forradalom három nagy jelszava, szabadság, egyenlőség, testvériség — közül kettő, a szabadság és az egyenlőség egy adott ponton föltétlenül ellentmondásba kerül egymással a „tisztán” liberális gazdaságpolitikai társadalmi gyakorlatban. Minden liberalizmustól befolyásolt embernek legfőbb intellektuális problémája kell hogy legyen, hogyan lehet a szabadság és az egyenlőség szempontjait az ember és az emberiség érdekében mind jobban összehangolni, vagyis hogyan lehet a piac farkastörvényeit humanizálni. Ez nem harmadik út, hanem a világ új — ha úgy tetszik, harmadik — helyzetének követelménye.

— Kitar-e addig a világ, amíg intellektuálisan és gyakorlatilag is rádöbben a szabadság hatáira? Azt már tudjuk, hogy az abszolút szabadság iszonyú egyenlőtlenségekhez vezet, végső fokon az egész bolygót és emberi civilizációt teszi tönkre. Az abszolút egyenlőség elve pedig teljes csődöt eredményezett. Milyen esélyeket lát most Eörsi István a derűlátásra?

— Az emberiség legjobb esetében is csak a következő lépést látja, a másodikat nem. Az eddigi tapasztalat azt mutatja, hogy az igazi válságok előbb-utóbb fölébresztik a szükségletet a megoldásra. Az emberek kialakítják azokat a technikákat, a társadalmi gyakorlat új formáit, amelyek strukturálisan képesek megüszíteni az önpusztítást. Úgy vélem, a közvetlen demokrácia ma még ismeretlen formáira visszavonhatatlanul szüksége lesz az emberiségnek. A civilizációt — megmaradása érdekében — humánusabb alapra kell helyezni.

Bódi Tóth Elemér